

Vad är en rättvis klimatomställning?

Stefan Sjöberg, Eva Alfredsson, Johan Colding, Thomas Hahn, Mikael Malmaeus & Stephan Barthel

1. Inledning

Forskningsprogrammet FAIRTRANS syftar till att ta fram kunskap om hur vi kan åstadkomma en mer genomgripande och rättvis klimatomställning med fokus på Sverige men ur en global kontext. För att fördjupa våra kunskaper om vad rättvisa är och hur det kan tillämpas på klimatomställningen bildade en grupp forskare inom FAIRTRANS en forskarcirkel under ledning av Stefan Sjöberg, där Bo Lindensjöes bok Perspektiv på rättvisa (2004) användes som utgångspunkt och inspiration för diskussionerna. Boken ger en bred översikt av olika filosofiska perspektiv på rättvisa. Föreliggande rapport består av subjektivt valda nedslag i boken, som också används som referens (se sidhänvisningar) till texten i denna rapport som är ett resultat av de resonemang, tolkningar och slutsatser rörande rättvis klimatomställning som förts i forskarcirkeln.

Syftet är att i kondenserad form diskutera och gestalta olika perspektiv på rättvisa som vi finner speciellt relevanta och intressanta för en ökad förståelse av vad en rättvis klimatomställning kan tänkas inbegripa. Vår förhoppning är att rapporten ska öka förståelsen av vad grundläggande, basal och intuitiv rättvisa kan tänkas utgöra – samtidigt som ämnets komplexitet gör att vissa värderingar och perspektiv kring klimatomställningen kan komma att krocka med varandra. Förhoppningsvis kan föreliggande rapport tjäna som inspirationskälla för vidare diskussioner och till inspel i olika former av artiklar kring detta i forskningsprogrammet FAIRTRANS så centrala begrepp.

Rapportens två delar består dels av en, i huvudsak historisk, genomgång av olika filosofier och filosofers perspektiv på rättvisa, och dels av en diskussion kring problemformuleringar och viktiga vetenskapliga inspel som kan tänkas ha bäring på dagens klimatomställning. Rapporten avslutas med ett antal slutsatser som forskarcirkeln kommit fram till.

FAIRTRANS är ett forskningsprogram finansierat av Mistra och Formas, som tillsammans med civilsamhällets erfarenheter och engagemang ska underlätta och påskynda en rättvis klimatomställning.

Det övergripande syftet med FAIRTRANS är att underlätta för och påskynda en grundläggande omställning (transformation) till en rättvis fossilfri framtid. Genom samverkan mellan forskare och civilsamhället, framför allt stora folkrörelser, ska programmet skapa vetenskapligt underbyggda strategier och politiska förslag för en snabb transformation för att säkerställa både social trygghet och klimatmål.

Läs mer om programmet och dess forskning på:
www.fairtrans.nu

2. Perspektiv på rättvisa

Vi har alla en känsla för, en intuition om, rättvisa, och om vad som är rätt och riktigt. Inom filosofin kan vi notera ett skifte över tiden. De tidiga filosoferna hade en något mer förenklad syn på rättvisa än vi har i dagens betydligt mer komplexa och starkt globaliserade värld. Enligt den försokratiska tänkaren Antiphon (480–411 f.Kr) är rätt förvisso bara sed och egentligen mot vår natur som i grunden bara drivs av lust och makt (Lindensjö s17). Men då människan lever i ett samhälle tvingas hon att kompromissa mellan dessa drifter och att hindra andra från att skada henne. Platons (428 - 348 f.Kr) bror Glaukon utvecklade tesen till en teori om ett samhällskontrakt vilket Thomas Hobbes (1588–1679) senare vidareutvecklade till en likartad teori om ett samhällsfördrag.

Senare forskning har ifrågasatt premissen att människan i grunden är egoistisk och visat att vi också har vad Lindensjö i sin bok benämner "intuitioner" som inbegriper egenskaper som empati och en vilja att hjälpa andra. Dessa intuitioner har också djupa rötter i olika tidiga källor såsom exempelvis bibeln och isländska sagor (Lindensjö s20). Rationaliteten bakom empati och samarbete är att de som hjälps åt har varit framgångsrikare som grupper än icke-altruistiska grupper och att detta har gynnat även den enskilda individen. I dagligt tal kan tankesättet översättas till det som på engelska kallas för "collective action" (Sv. 'kollektiv handling') (Ostrom 1990).

Enligt Lindensjö finns likaså en samsyn inom olika filosofier där vi återfinner grundläggande och likartade s.k. intuitiva rättvisepprinciper. Bland de intuitiva rättigheterna återfinns rätten till liv, vår kropp samt våra ägodelar; att behålla vad vi rättmätigt innehar och förtjänar. Vi har också rätt till självförsvar; att försvara oss och kanske även ge igen med samma mynt, dvs att göra mot andra vad de gjort mot oss. Om rättvisa förstås intuitivt av oss och kan verka närmast allmänmänskligt är det emellertid i praktiken komplext och inte minst uppstår ofta svåra avgränsningar. Ett exempel är rätten till egendom. Tidig hinduisk rättsordning säger exempelvis att antilopen tillhör den första jägaren som sårat den till döds och åkern den som fällde träden och plöjde marken. Den brittiske filosofen John Locke utvecklade detta vidare. Vi får enligt denna rättvisaintuition egendomsrätt genom att blanda vårt arbete med föremålet. Det kan förklara varför urbefolkningar inte tillerkänts äganderätt över sina marker, då deras syn, sedvänjor och brukningssätt av naturen ofta avviker från ett lands övriga normer och sedvänjor. I många fall betraktar urbefolkningar marken som en gemensam resurs snarare än en privat resurs som kan ägas, säljas och förräntas till en enskild. De intuitiva rättvisepuppfattningarna kan därmed inte bara ha relevans för mänskliga relationer utan även för människans relation till natur och klimat.

Samtidigt som det finns intuitiva rättvisepuppfattningar som varit återkommande i olika kulturer, religioner och samhällskontexter genom historien, så har den filosofiska diskussionen om rättvisa karaktäriserats av svårigheten att mer objektivt definiera vad rättvisa och rättvis fördelning egentligen betyder. Lindensjö liknar olika filosofiska perspektiv på rättvisa vid olika kartor över ett område, som behöver beaktas och vägas samman. Är rättvisa t.ex. främst ett medel eller ett mål? Rättvisa betyder ofta subjektiva anspråk och krav, och det ligger därför implicit potentiella konflikter i begreppet.

Filosofen Michael Walzer (1935-), som företräder ett s.k. kommunitaristiskt synsätt, menar att grundläggande normer och värderingar inte är objektiva utan kontextbundna (Walzer, 1983). Olika uppfattningar om rättvisa är framvuxna i kontext av ett samhälle som hålls ihop av gemensamma förståelser. Ett samhälle förutsätter gemenskaper, gemensam identitet och kollektiv medvetenhet för att kunna fungera. Det är endast i denna kontext rättvisa kan utformas och förstås. Det goda väljs samhälleligt och rättvisa och frihet kräver enligt Lindensjö institutioner - både informella och formella- med gemenskaper och sociala nätverk. Det är i relation till en sådan mer kontextuell förståelse av olika rättvisepuppfattningar som följande avsnitt bör läsas, där ett urval centrala rättvisepprinciper från ett antal framträdande filosofer belyses.

2.1. Den gyllene regeln och utilitaristiska rättvisepprinciper

Den gyllene regeln, att du ska behandla andra såsom du själv vill bli behandlad, har fungerat som en riktlinje och inspiration för många tolkningar och vidareutvecklingar. Den gyllene regeln och det Kantianska kategoriska imperativet återkommer i olika former inom filosofin. Inom religionen förekommer den gyllene regeln i olika former långt tillbaka i tiden och i såväl Bibeln som Koranen finns uppmaningar att behandla andra som man själv vill bli behandlad och att ge åt andra det som överstiger vars och ens behov. Karl Marx formulerade sin berömda devis "av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov". Peter Singer (2016) drar resonemanget längre och menar att vi bör sänka vår levnadsstandard till den lägsta nivå som, när våra behov tillgodosätts, ger oss mest att ge bort.

En utilitaristisk princip i John Stuart Mills anda, är att vi ska räkna alla som en och ingen som mer än en. Mill menade att människor bör ha maximal frihet att leva och göra som de vill, så länge detta inte minskar andra människors frihet att göra likadant. Utifrån ett utilitaristiskt perspektiv menade Richard Mervyn Hare att lika hänsyn nödvändiggör en jämlik inkomstfördelning. Om människor ska ha lika lyckonivå så ger jämlik fördelning störst lycka. Utilitaristen Henry Sidgwick argumenterade vidare för att framtida lycka är lika relevant att beakta som samtida, vilket länkar

Immanuel Kant (1724–1804)

Tysk filosof och kunskapsteoretiker. Kant menade att förnuftet är etikens grundval, och han formulerade det kategoriska imperativet som moralens högsta princip: "Handla endast efter den maxim genom vilken du tillika kan vilja att den blir en allmän lag."

John Stuart Mill (1806–1873)

Brittisk filosof, ekonom och en av de mest inflytelserika liberala ideologerna. Förespråkare för ett utilitaristiskt synsätt som går ut på att maximera lyckan för alla kännande varelser.

John Rawls (1922–2002)

Amerikansk filosof och en av socialliberalismens viktigaste inspirationskällor. Författare till *En teori om rättvisa* (1971).

Robert Nozick (1938–2002)

Amerikansk politisk filosof. Utgav boken *Anarki, stat och utopi* (1974) som ett libertarianskt svar på John Rawls bok *En teori om rättvisa*. Boken kom att fungera som en filosofisk utgångspunkt för nyliberalismen.

Jürgen Habermas (f. 1929)

Tysk filosof och sociolog, efterföljare till den så kallade Frankfurtskolan. Ett centralt verk är *Kommunikativt handlande* (1981).

Peter Singer (f. 1946)

Australisk filosof och professor i etik. Har bland annat skrivit om djurens frigörelse och civil olydnad ur ett praktiskt-etiskt perspektiv. Singer har bl.a. författat *Praktisk etik* (1979).

Sidgwick tydligt till Bruntlandsrapporten (UN, 1987) om att en hållbar utveckling handlar om att beakta rättvis fördelning av möjligheter som inkluderar även framtida generationers möjligheter.

2.2. Nozicks libertarianska rättviseuppfattning och självägarskapet

Robert Nozick har andra utgångspunkter och hans begrepp självägarskap innebär att vi som fria individer har rätt till egendom som vi kan göra vad vill med så länge detta inte kränker andra. Det som är rättvist är endast det som beslutats i frivilliga avtal mellan fria individer. Nozick menade att välfärdsstaten genom att omfördela resurser mellan olika befolkningsgrupper kränker individens rättigheter. Han förespråkade en minimal stat, 'nattväktarstaten', vars enda funktion skulle vara att skydda de fria individer som frivilligt valt att tillhöra den. Denna filosofi har utgjort en influens för den nyliberala epoken som i västvärlden startade med Reagan och Thatcher under 1970-talets slut. I likhet med den ursprungliga liberalismen är det enligt detta perspektiv alltså inte rätt att berika sig själv om det förorsakar lidande för andra. Under en tid kunde det också framstå som att alla fick det ekonomiskt bättre även om ojämlikheten har ökat kraftigt sedan 1980. Ökade insikter om klimatförändringar och en tilltagande konkurrens om naturresurser har bidragit till ifrågasättande av självägarskapets "rättighet" till en hög konsumtionsnivå för att detta bl.a. kan minska framtida generationers möjligheter till ett gott liv.

2.3. Rawls fördelningsrättvisa och den reflektiva jämviktsmodellen

Om Nozick fokuserar på alla individers lika chans att konkurrera och skapa sin egen framgång (kontraktsrättvisa), så betonar John Rawls i högre grad socialt rättvisa utfall (distribuell/fördelningsrättvisa). Rawls rättvisebegrepp utgår från vad vi skulle välja om vi inte visste vem vi själva är. Hans ursprungssituation är att allt delas lika. Men hans "skillnadsprincip" säger att "Om viss ojämlikhet i välstånd och organisatorisk makt gör att alla får det bättre än i denna hypotetiska ursprungssituation står detta i samklang med den allmänna uppfattningen" om rättvisa (Rawls, 1971 s62). Rawls s.k. reflektiva jämviktsmetod innebär att vi bör göra övervägda omdömen där vi väger samman olika aspekter. Rawls allmänna rättviseuppfattning implicerar en lika fördelning av primära nyttigheter, medan hans skillnadsprincip kan tolkas så att ökad ojämlikhet kan vara legitim endast om alla får det bättre. Ett exempel skulle kunna vara om exempelvis entreprenörer som tjänar mycket pengar samtidigt skapar värden som kommer alla till del, så som nya arbetstillfällen. När dessa principer ska tillämpas i fördelningspraktiken uppstår frågor såsom: Avseende vad? Hur kan olika aspekter värderas? Hur ska vi överväga och väga samman exempelvis inkomst- och ägandeförhållanden, välmående, välfärd, även för framtida generationers människor – och dessutom djur, vilka enligt utilitarister som Singer också ska ingå i lyckokalkylen? Rawls förespråkar med sin reflektiva jämviktsmodell en övervägd sammanvägning som resulterar i en jämlik fördelning om inte skillnaden gagnar de sämst ställda. Utifrån Singers perspektiv blir frågan också om fördelningsrättvisans lika övervägande av intressen även ska omfatta djur, och kan här tilläggas, miljö och klimat? Singer öppnar alltså upp för sociekoologiska och eko-centriska rättviseperspektiv.

2.4. Habermas processrättvisa och det kommunikativa handlandet

Habermas avvisar universella rättvisepprinciper och menar i likhet med kommunitarianismen att rättvisepuppfattningar i grunden är kontextberoende och kulturellt och samhälleligt skapade. Enligt Habermas är rättvisa vad fria och jämlika individer enas om att det är. Sådan samproduktion av rättvisa behöver öppna och transparenta tillämpningsregler för samtal och förhandling som är beskrivande, värderande och normativa. Människan har enligt Habermas historiskt ett gemensamt grundläggande intresse av att bruka naturens resurser för att skapa möjlighet för reproduktion. Han relaterar till Marx när han framlägger att människans historia är formad av hur vi genom arbete har påverkat och använt oss av naturen. Marx menade att filosofin hittills hade tolkat världen men att det nu handlar om att förändra den. Utifrån ett sådant emancipatoriskt kunskapsintresse poängterar Habermas betydelsen av språk, interaktion, kommunikation och kommunikativt handlande och har tilltro till vad han kallar enighetens samförstånd.

Ett problem är att det finns vad Habermas kallar förvrängd kommunikation som orsakas av maktskillnader, ojämlikheter och dominansförhållanden. Människor lever i olika livsvärldar och samhällen vilket försvårar en kommunikation mellan jämbördiga medborgare. Habermas företräder ett s.k. processuellt rättviseperspektiv och förespråkar en deliberativ demokrati och politik som bygger på och främjar aktiva medborgare och allas lika möjlighet till deltagande i beslut som påverkar dem. Han sätter sitt hopp till den ideala samtalssituationen där kommunikationen kan ske mellan fria jämlikar som använder det rationella förnuftet för att åstadkomma gemensamt handlande och förändring.

3. Klimaträttvisa

I sin senaste rapport lyfte IPCC vikten av klimaträttvisa för att uppnå en långsiktig och rättvis omställning (Begum m.fl., 2022). I en genomgång av olika rättviseperspektiv kopplade till klimatfrågan, menade Zimm m.fl. (2024) att det behövs mer rättviserelaterad forskning kopplad till nästa IPCC period. Begreppet klimaträttvisa är dock komplext och mångfacetterat och det finns ingen enskild definition på vad det egentligen innebär (Karlsson m.fl, 2024).

Med utgångspunkt i ovan berörda rättviseperspektiv ska vi nu diskutera deras relevans kopplat till klimatomställningen. Ett par centrala frågeställningar är:

- Hur är rättvisepinciperna applicerbara på dagens klimatomställning?
- Hur påverkar dagens kontext deras tillämpning?

3.1. Olika rättvisepinciper kan krocka med varandra

Vi har sett hur universella och intuitiva många rättvisepinciper är vilket borde göra dem lättare att komma överens om, åtminstone i teorin. Vi har samtidigt konstaterat att de ofta kan krocka med varandra vilket även åskådliggör att olika synsätt på rättvisa faller tillbaka på normer och värderingar som är kontextuella.

Exempel på detta inom klimatområdet är:

- Äganderätten – en stark formell institution samt intuition, viktig utifrån många samhälleliga perspektiv. När det gäller äganderätten kopplat till ekosystem såsom skogar kan dock individens rätt att baserat på sin äganderätt själv förvalta sin egendom efter eget tycke få effekter på andra människor. En kalavverkning av en stor skog har effekter i form av koldioxidutsläpp när en del av skogen exempelvis används till kortlivade produkter och sedan förbränns. Dessutom påverkas skogsmarkens kollagring när tex mykorrhiza mycel dör.
- Frihet – att konsumera tex flygresor utan begränsningar annat än vad den egna ekonomin tillåter värderas av många individer, men har liksom exemplet med skogen effekter i form av koldioxidutsläpp som i sin tur kan orsaka stor skada för människor som tex drabbas av klimatförändringars påverkan på skörden av livsmedel eller extremväder.
- Ett annat nutida exempel är inför riksdagsvalet 2022 i Sverige då anspråk och krav på ett stabilt klimat ställdes emot andra anspråk och krav på lägre bränslepriser, där rättviseargument användes av båda sidor i debatten.
- Urfolks rätt till sin kultur och markanvändning ställs idag mot majoritetssamhällets rätt att inom nationens gränser bygga vindkraftsparker och utvinna mineraler av betydelse för den gröna omställningen.

3.2. Rättvisa för vem?

Synen på klimaträttvisa hänger därmed samman med vem eller vad som innefattas. I sin bok hävdade Lindensjö (s269) att "Flertalet tänkare är extremt antropocentriska" och att vi präglas av en "ontologisk narcissism", dvs vår syn på världen är väldigt

egocentrisk både i relation till andra människors och till annat liv. Antropocen är enligt vissa forskare en ny geologisk tidsålder, som ersatt Holocen, eller enligt andra forskare "endast" en geologisk händelse ("event") liknande den Stora Oxidationshändelsen för drygt två miljarder år sedan, då syrehalten i jordens atmosfär ökade. Under Antropocen har människans förståelse ökat om att vårt välbefinnande hänger ihop med biosfärens tillstånd: om vi utarmar naturen drabbar detta till slut vårt välbefinnande (Rockström m.fl., 2023). Klimat- och hållbarhetskrisen har gjort det allt tydligare att det ligger i människornas gemensamma intresse att motverka klimatförändringarna och värna om ekosystemen samt att detta kan betraktas vara ett grundläggande intresse för människans reproduktion, vilket naturligtvis inte bara gäller nutida utan även framtida generationer.

3.3. Klimaträttvisa och den gyllene regeln

Baserat på tankegångar relaterade till den gyllene regeln talar Mill om det som har ett högre värde. I relation till klimaträttvisa skulle det högre värdet kunna vara biosfärens resiliens, det vill säga upprätthållandet av de funktioner och biologiska, kemiska och fysiska processer som biosfären består av och som möjliggör att de 'planetära gränserna' inte överskrids. Dessa är avgörande för planetens stabilitet och förutsättningarna för alla människors, djurs och växters välbefinnande och fortlevnad. Den gyllene regeln i sammanhanget kan då vara att vi ska eftersträva att behandla planeten och dess ekosystem med omsorg såsom vi bör behandla våra medmänniskor.

Lindensjö refererar till att en central fråga inom buddhismen är hur vi ska kunna befria oss från begäret att alltid vilja ha mer, att aldrig bli nöjda med det vi har. Den omätliga konsumistiska livsstilen är det postmoderna uttrycket för detta begär. Denna livsstil är oförenlig med att respektera de planetära gränserna och en rättvis klimatomställning. Singer menar alltså att vi bör sänka levnadsnivån till den miniminivå där våra grundläggande behov är tillfredsställda. Detta framstår idag som utopiskt i en tid då vi mäter 'utveckling' som en allt högre konsumtionsnivå och BNP. Men framväxten av en ny berättelse om det goda livet bortom konsumismen kanske kan innebära människans befrielse? Denna tanke har behandlats av tänkare såsom Habermas föregångare inom Frankfurtskolan, Herbert Marcuse (1969), samt i nutid av t.ex. Kate Raworth (2018). Det råder närmast konsensus inom forskningen om globalt hållbar utveckling (e.g Wiedmann m.fl., 2020; Hickel, 2020) att det finns en spänning mellan livskvalitet och välbefinnande för alla inom planetens gränser kontra gränslös BNP tillväxt. Frågan blir vad man anser viktigast – ökad livskvalitet och välbefinnande för alla inom planetens gränser oavsett hur BNP förändras – eller ökad BNP oavsett om detta resulterar i livskvalitet och välbefinnande för alla inom planetens gränser? Svaret på den frågan är kopplat till hur vi ser på rättvis fördelning av möjligheter till livskvalitet och välbefinnande, både inom dagens generation människor och mellan dagens och framtida generationer människor – och kanske relaterat till andra arter nu och i framtiden.

En av människans djupaste drivkrafter är att reproducera sig och säkra sin avkommas säkerhet. Därför behöver vi värna naturen, om vi utgår från Mills utilitarism eller Rawls fördelningsrättvisa och reflektiva jämviktsmetod där vår frihet

inte ger oss rätt att kränka andra individers rättigheter. Detta synsätt har giltighet vare sig vi anser att andra arter har ett egenvärde eller blott instrumentellt värde. Det är inte svårt att finna stöd från alla världsreligioner och stora filosofiska skolor för intuitionen att den enes frihet inte får kränka andras frihet, från Kants kategoriska imperativ till Marx fokus på materiell behovstillfredsställelse, liksom från politiska ideologier i form av socialismens kritik av ojämlikheter, liberalismens syn på frihet och konservatismens värnande av det bestående.

Med utgångspunkt i Nozicks självägarskap går det att argumentera för att den som jobbat hårt förtjänar mer rikedom än den som jobbat mindre hårt. Det kan hävdas att den som skapar många arbetstillfällen till andra människor gör något gott för samhället, trots en viss lagligt tillåten miljöförstöring. Men om detta argument ska gälla fördelningen av arbetets frukter, så är en viktig fråga huruvida denna princip kan tänkas omfatta även hur naturens resurser ska fördelas, samt hur de bakomliggande ekologiska processerna som gynnar alla bör upprätthållas, för att möjliggöra framtida generationers välbefinnande. Utifrån Mills perspektiv kan Nozicks argument endast sägas ha giltighet så länge som man i sitt arbete har tagit i anspråk naturresurser som finns i överflöd och därmed kan användas av alla. Mills utilitarism och Rawls fördelningsrättvisa legitimerar inte att hårt arbetande människor tar i anspråk en stor del av knappa naturresurser om detta leder till att det blir mindre av dessa resurser över till andra människor, till exempel att industriländers stora fisketralare skapar överfiske utanför Västafrika vilket orsakar svält där.

Principen att den enes frihet inte får gå ut över andras frihet blir än mer komplex om man t.ex. ser atmosfärens ändrade förmåga att hålla en stabil resilient global medeltemperatur pga. utsläpp av fossil koldioxid, d.v.s. att det finns en begränsad global koldioxidbudget som kan användas för BNP genererande aktiviteter. En arbetare i Sverige kanske inte upplever det som orättvist att Nozicks entreprenör lägger beslag på en stor andel av naturresurserna, eftersom arbetaren gynnas av lönearbetet och kan använda lönen till att konsumera de varor som tillverkas av dessa naturresurser. Indirekt är det alltså konsumenten som lägger beslag på dessa naturresurser. Men i den globala värdekedjan finns många förlorare som bara upplever miljöförstöring av till exempel gruvdrift och överfiske och varken får lön eller konsumtion i utbyte. Och det lär vara svårt att argumentera för att framtida generationers människor gynnas av att stora delar av planetens ekosystem och koldioxidbudget redan är förbrukade när de föds.

3.4. Rättvisa – från där och då till här och nu

Det är tydligt hur olika filosofiska perspektiv på rättvisa i hög grad handlar om rättvisa individer emellan – hur du ska förhålla dig till din nästa. Ofta avses implicit din granne, eller någon du gör en affärsuppställning med. När vi tillämpar dessa principer på klimatomställningen handlar rättvisa både geografiskt och i tiden om något mer abstrakt. Om hur våra handlingar påverkar inte bara vår granne utan även människor långt borta och även kommande generationer. Den närhetsprincip som enligt Per Espen Stoknes (2015) är avgörande för hur vi känslomässigt relaterar till rättvisa blir i klimatsammanhang inte lika uppenbar.

Klimatförändringen innebär idag åverkan på människoliv och egendom, och på lång sikt hotas ett mer stabilt och förutsägbart klimat på planeten. Den grundläggande

logiska utgångspunkten för ett rättvisebegrepp och en reflektiv jämviktsmetod kopplat till klimatet och en fossilfri framtid bör därför rimligen ta hänsyn till både påverkan idag och på planetens framtida funktioner, eftersom detta påverkar välbefinnande och kommande generationers förutsättningar att fritt själva påverka sina liv i önskvärd riktning. Samtidigt bottnar mänsklig/samhällelig rättvisa i subjektiva och kontextuella värderingar och svåra avvägningar (Lindensjö s101). Hur kan vi exempelvis från ett utilitaristiskt perspektiv bedöma konsekvenserna av offentlig politik? Ska vi fokusera på den personliga nyttan, det egna samhället, mänskligheten eller planetens ekosystem? Eller alla samtidigt? Nutida eller framtida generationer? När det handlar om rättvisa mellan människor är det sannolikt omöjligt att undvika att synen på rättvisa till syvende och sist är normativt färgad. Men, när det handlar om något så komplext som klimaträttvisa bör det paradoxalt nog vara lättare att komma överens eftersom vi kan utgå från objektiva faktorer för de långsiktiga konsekvenserna. För de kortsiktiga konsekvenserna är det som med annan politik; vi kan nå våra utsläppsmål på olika sätt, med olika fördelning av klimatpolitikens kortsiktiga effekter. Det mått som FAIRTRANS utgår från är resterande CO2-budget, dvs den mängd CO2 som kan släppas ut till atmosfären från nu till all framtid för att hålla uppvärmningen under den nivå som är förenlig med Parisavtalets mål om väl under 2 grader och sträva efter att begränsa den till 1,5 grader med en viss sannolikhet.

Hur den återstående koldioxidbudgeten bör fördelas mellan olika länder och inom länder är en central rättvisefråga med olika perspektiv och svar. Att exempelvis utgå från principen av var och en efter förmåga åt var och en efter behov, skulle innebära att rika länder skär ner sina utsläpp i snabbare takt än de fattiga som har lägre utsläppsnivåer nu och betydligt mindre historiskt. Denna princip innebär inte enkel jämlikhet (Eng. equality) i form av att alla minskar lika mycket utan jämlikhet i möjligheter (Eng. equity) vilket medför omfördelning så att de rika länderna tar ett större kompensatoriskt ansvar för att korrigera för historiska utsläpp. Parisavtalet fastslår att utvecklade länder ska fortsätta ta ledningen när det gäller utsläppsminskningar (Artikel 4.4) och även mobilisera finansiering av utsläppsminskningar i utvecklingsländer (Artikel 9). Dessa artiklar erkänner utvecklingsländers behov av ytterligare resurser för att uppnå klimaträttvisa, vilket ligger i linje med möjlighetsjämlikhet. Utöver detta finns inga överenskommelser om kvantitativa mål utan det är upp till varje lands regering och riksdag att besluta om nationella mål och åtaganden.

En alternativ rättvisepincip är att varje land ska minska sina utsläpp med lika många procent per år. Eftersom alla länder ska minska från dagens nivå kallas denna princip ibland för farfarsprincipen (Eng. grandfathering). Det innebär dock att länder med stora utsläpp per person idag får en större koldioxidbudget per person, vilket är svårt att rättfärdiga, i synnerhet som dessa länder ofta även har bidragit mer till historiska utsläpp (Williges m.fl., 2022). En annan princip är att dela den återstående utsläppsbudgeten för 1,5 graders uppvärmning lika per världsborgare (equal per capita). Då skulle alla höginkomstländer och alla övre medelinkomstländer utom Costa Rica få en mindre budget jämfört med vad de planerar att släppa ut i framtiden (Hahn m.fl., 2024). Låginkomstländer skulle tvärtom få en större budget än vad de kommer att behöva. Det är mot denna bakgrund vi ska förstå Parisavtalet. Låginkomstländer skulle kunna få en större budget än vad de behöver men i enlighet med principen av var och en efter förmåga åt var och en efter behov, så är

Parisavtalets artikel 9 kanske en bättre beskrivning av låginkomstländers behov av jämlikhet i möjligheter, d.v.s. att få hjälp med investeringarna så att de kan nå sina utsläppsmål samtidigt som de kan nå de övriga av FN:s 17 hållbarhetsmål.

Höginkomstländer har en historisk CO₂ skuld med höga totala utsläpp sedan industrialismens genombrott. En etisk fråga är om man kan hållas ansvarig för en aktivitet som vid tillfället få förstod var skadlig för andra människor. Enligt bl.a. den gyllene regelprincipen, Rawls fördelningsrättvisa samt Nozicks kontraktsrättvisa har man ingen rätt att skada eller inskränka andra människors frihet, men frågan är när det blev uppenbart att så är fallet med fossilförbränning. Man kan tex hävda att länder har ett moraliskt ansvar för sina utsläpp åtminstone sedan 1990, då IPCC:s första rapport signalerade en stor vetenskaplig samsyn om de skadliga effekterna på jordens klimat och de politiska förhandlingarna om klimatkonventionen UNFCCC startade. Hur CO₂ budgeten ska fördelas mellan länder påverkas av i vilken grad den historiska koldioxidkulden beaktas. Om den beaktas sedan 1990 har i stort sett alla höginkomstländer, men även övre medelinkomstländer som Kina, Ryssland, Kazakstan, Sydafrika och Iran, ett ännu större ansvar än om man utgår från en jämlik fördelning av den återstående koldioxidbudgeten (Hahn m.fl., 2024).

Om Parisavtalet ska kunna uppfyllas kommer det sannolikt inte bara att krävas olika former av omfördelning mellan länder utan även inom länder. Enligt en rapport från Oxfam i samverkan med Stockholm Environment Institute (Oxfam, 2023), beräknades den procent med de högsta inkomsterna i Sverige stå för 10 gånger så stora utsläpp per person som den hälft av befolkningen med de lägsta inkomsterna år 2019, eller 42 respektive 4 ton per person och år i snitt. Globalt beräknas den rikaste procenten av världens befolkning stå för cirka 15 procent av de totala utsläppen. Andra beräkningar visar att om den ekonomiska tillväxten bland de väldigt rika kommer fortsätta som nu så kommer vi inte kunna uppnå 1,5-gradersmålet (Gössling, 2019). En större relativ utsläppsminskning för de rikaste kommer nödvändiggöra en omfördelning av resurser. En procent av de svenska medborgarna förfogar över uppskattningsvis 35 procent av de samlade förmögenheterna (CSRI, 2022). Om fördelningen ska fortsätta vara så i framtiden förutsätts en ekonomisk tillväxt och en produktion som både kan säkerställa en levnadsstandard som tillgodoser grundläggande behov för alla och generera de vinster som krävs för att den förmögna eliten ska kunna bibehålla sin andel av de totala tillgångarna. Oavsett rättvisesyn är detta svårt att förena med en ekologiskt hållbar och rättvis klimatomställning (Wiedmann m.fl., 2020). Med dagens produktions- och konsumtionsnivåer av förnybara och icke förnybara naturresurser, såsom fossila bränslen och de kritiska metaller som ska ersätta dem, är det inte ekologiskt hållbart om alla skulle nå samma materiella levnadsnivå som dagens västerländska medelklass. Människor i höginkomstländer som Sverige har ett materiellt fotavtryck på 20–25 ton per capita och år. Motsvarande fotavtryck i ett låginkomstland ligger på 3–4 ton (UN, 2024). Samtidigt är skillnaderna mellan olika socioekonomiska grupper inom länderna som nämnts stora. För att klara klimatfrågan och den biologiska mångfalden - men också för att skapa en mer rättvis värld (fördelningsrättvisa) och möjliggöra för låginkomstländer att öka sina anspråk på de globala ekosystemen - måste materialanvändningen i rika länder böja av och steg för steg minska. Det kan ske genom ökad effektivitet - där cirkulär ekonomi är en del av lösningen - men också genom att förändra konsumtionssystemen.

Det finns ett växande erkännande av de dramatiska sociokulturella, politiska, ekonomiska och tekniska förändringar som krävs för att nå Parisavtalets mål. Verklig klimatomställning är enligt Westley m.fl. (2013) resultatet av grundläggande förändringar i mänskliga och politiska visioner, planering och åtgärder som erbjuder nya konfigurationer inom samhället. En transformation innebär dessutom att man undergräver det nuvarande systemets fixering vid ökad materiell produktion och konsumtion och bryter med några av de befintliga strukturerna. Detta kallas ofta att passera en tröskel eller att övergå till en ny regim. Så kallad transformativ styrning syftar till att medvetet övergå till mer önskvärda regimer genom att förändra systemdefinierande mål, strukturer och processer (Walker m.fl. 2004; Chaffin m.fl. 2016). Så omfattande förändringar skapar med hög sannolikhet sociala spänningar under en viss period, vilket kan föra tankarna till relevansen av Rawls s.k. reflektiva jämviktsmetod som ju tidigare belysts i denna rapport. En utmaning för transformativ styrning är inte bara att påvisa hur klimatomställning kan bidra till det gemensamma utan de beslut som fattas behöver även ha en bred folklig förankring för att kunna genomföras (Ringius m.fl. 2002). Ett kompromisslöst följande av Koranens och än mer Singers utsagor som berörts ovan har idag ringa utsikter att få bred folklig uppslutning. Det skulle kräva en total livsstilsförändring och en mycket drastisk omfördelning utifrån dagens ekonomi och samhällssystem. Lindensjö poängterar dock att solidaritet kan skapas genom en politik som grundas på legitimitet underifrån. Nya narrativ, en ny berättelse, behöver utformas, som kan visa att klimatomställningen inte bara handlar om pålagor och uppoffringar, utan snarare handlar om befrielse från en nedbrytande livsstil. En människans befrielse, som Marcuse talade om redan för ett drygt halvsekel sedan. En sådan omvandling förutsätter att nya normer, värderingar, sociala nätverk, gemenskaper, gemensam identitet och kollektiv medvetenhet behöver växa fram (Lindensjö, 2004; Walzer, 1983).

Habermas antar en rättvisepuffattning som är kontextberoende och kulturellt och samhälleligt förankrad med utgångspunkten att rättvisa kan skapas och utformas av fria och jämlika individer gemensamt. Fokus är till del på makronivå och på procedurell rättvisa med frågor som deltagande, transparens och ansvarighet (Bäckstrand, 2006). Kunskap och policyutveckling samskapas genom interaktioner med civilsamhället. Processrättvisa, deliberativ demokrati och kommunikativt handlande framstår som viktiga delar i klimatomställningen, eftersom det krävs aktiva medborgare för förändring samt att klimatförändringarna påverkar oss alla, vilket är argument för att alla bör ha möjlighet att vara delaktiga i beslutsprocesser. I den klimatkris mänskligheten nu börjar erfara är frågan om en rättvis klimatomställning och hur den kan genomföras avgörande. Till skillnad från i andra rättvisefrågor kan det, när det handlar om klimaträttvisa, kanske vara möjligt att identifiera en objektiv och universell utgångspunkt. Mot bakgrund av de resonemang som anförts ovan menar vi att en utgångspunkt för klimaträttvisa kan vara hur vi på bästa sätt kan bevara och främja biosfärens resiliens, samtidigt som alla människor ska ges möjlighet till hälsa och välbefinnande med säkerställda grundläggande livsbehov. En objektiv utgångspunkt i klimaträttvisa innebär därmed att den globala CO2 budget som är förenlig med Parisavtalet inte får överskridas. Detta kan långsiktigt innebära minskade konsumtionsnivåer bland dagens välbärgade globala medel- och överklass, samt en omfördelning av de samlade samhällstillgångarna, vilket historiskt varit inslag i de rättvisepuffattningar som kännetecknat de stora statsbildande ideologierna under modernismen såsom socialliberalism, demokratisk socialism och

socialkonservatism. Baserat på redogörelsen ovan förutsätter den rättvisa klimatomställningen samskapande och gemensamt handlande, innefattande engagerade och klimatupplysta medborgare, politiskt ledarskap, omställning inom näringsliv och industri, ett klimataktiva civilsamhälle och ett autonomt forskarsamhälle.

3.5. Klimaträttvisa, forskning och samhälle

Utvecklingen av ny teknik är en given central del i klimatomställningen, då global BNP till ca 78–80% möjliggörs av förbränning av fossila bränslen. Tillväxten av grön teknik ökar dessa sektors bidrag till BNP. Samtidigt möjliggör detta en krympning av fossilintensiv teknik, vilket minskar dessa sektors bidrag till BNP. Det vore rättvist för framtida generationer men en sådan så kallad "kreativ förstörelse" (Schumpeter, 1942) möts också av motstånd från stora ekonomiska aktörer som investerar i business-as-usual (EASAC, 2020). Om den fossilintensiva tekniken å andra sidan avvecklas i snabb takt kan det leda till arbetslöshet och oönskade fördelningseffekter, vilket behöver hanteras genom bl.a. arbetsmarknadspolitik för att inte upplevas som orättvis. Ett alternativ är att man bygger ut elproduktionen så mycket att elpriserna pressas ner vilket stimulerar ökad produktion och konsumtion som även med stor sannolikhet ökar BNP tillväxten. Den energieffektivisering som den gröna tekniken möjliggör riskerar då att "ätas upp" av rekyleffekter i form av ökad produktion och konsumtion. I detta scenario, grön tillväxt, prioriteras både utsläppsminskningar och en fortsatt ökad BNP, vilket kanske upplevs som mer rättvist av dagens generation människor men samtidigt gör att det tar längre tid att avveckla fossila bränslen.

Båda dessa möjligheter, "bortom BNP" och "grön tillväxt", kräver djupgående "sociotekniska övergångar", dvs förändringar hos systemkomponenter som teknik, energi, marknader och politik samt återkopplingar mellan dessa komponenter (Geels, 2002). Denna sociotekniska omställning riskerar medföra ökande sociala och politiska värdekonflikter från geo-politisk till nationell nivå (Geels, 2014). Detta illustrerar hur olika rättviseaspekter i enlighet med Rawls reflektiva jämviktsmodell behöver noggranna och explicita avvägningar om man söker legitimitet för en snabb grön omställning. Dessa avvägningar gäller i relation till klimaträttvisa inte bara "grannar", utan framför allt framtida generationer samt människor i låginkomstländer som drabbas av miljöförstöring från t.ex. gruvor men som inte får motsvarande del av nyttan.

Ett scenario är att ökade anspråk från den majoritet av världens befolkning som ännu inte uppnått materiella basbehov skulle innebära att deras legitima krav på utveckling möts av kraftigt ökade anspråk på jordens ekosystem, inklusive gruvdrift på land och till havs efter material som behövs för elektrifiering. Frågan är om ökad materiell produktion, konsumtion och avfallshantering kan regleras inom ramen för en cirkulär ekonomi så att vi människor inte förstör naturresursbasen i vår iver att tillgodose våra materiella behov och önskningskrav? Det finns tyvärr ingen forskning idag som indikerar det (Wiedmann m.fl., 2020). Det finns samtidigt inget entydigt stöd för att kraftigt ökade anspråk på jordens ekosystem, med god lagstiftning och reglering, skulle orsaka en katastrof och resultera i minskat välbefinnande, även om det är hett debatterat (Rockström m.fl., 2009). Försiktighetsprincipen är en etisk princip som

säger att vetenskaplig osäkerhet inte får tas som ursäkt för att inte vidta rimliga åtgärder för att förhindra miljöförstöring. Enligt Miljöbalken (Kap. 2:3) ska ansvariga verksamhetsutövare därför vidta åtgärder eller begränsningar i sin verksamhet eller vidta andra försiktighetsmått för att förebygga, hindra eller motverka att skada eller andra olägenheter för miljö eller hälsa uppstår.

Även om teknologiska lösningar är centrala för att uppnå ett fossilfritt samhälle, är det nödvändigt att inkludera rättviseaspekter för att omställningen ska bli socialt hållbar och inte förorsaka uppbromsande samhällskonflikter. En verksam klimatomställning som når klimatmålen är något som på lång sikt gynnar alla, och främst ekonomiskt svagare grupper. Kortsiktigt är det dock de ekonomiskt svagare som drabbas när omställningen i vissa avseenden innebär ökade kostnader. Det motiverar särskilda kompensatoriska åtgärder riktade till dem som drabbas på kort sikt. Vår belysning av olika perspektiv på rättvisa visar att den rättvisa klimatomställning som står i fokus för forskningsprogrammet FAIRTRANS behöver innefatta både fördelnings- och processrättvisa. Klimaträttvisa är ett begrepp som kretsar kring rättvis behandling av alla individer och samhällen när det gäller klimatförändringarnas påverkan samt de insatser som är nödvändiga för att mildra och anpassa sig till dessa påverkningar (Michalec m.fl. 2019). Forskningen inom klimaträttsviss område befinner sig ännu i sin linda. Rättviseaspekter i olika former har dock länge haft en central betydelse i den forskning som bedrivs om social hållbarhet. I en inom ramen för FAIRTRANS nyligen genomförd systematisk forskningsöversikt och innehållsanalys visade Nilsson m.fl. (2024) att hela 85% av litteraturen som fokuserar på social hållbarhet kopplar begreppet till olika aspekter av 'rättvisa', där rättvis fördelning av samhällets resurser och tjänster framstod som viktig för att förhindra samhällskonflikter. En rättvis fördelning inkluderar såväl psykologiska, fysiologiska, ekonomiska som sociala aspekter (Kabanoff, 1991).

En fråga som behandlas inom FAIRTRANS är effektivitet (snabb utfasning av fossila bränslen för att nå Parisavtalet) och kostnadseffektiv omvandling med fokus på hur kostnader och vinster ska fördelas under en investering mot fossilfrihet med landets gemensamma skattkista och snäva koldioxidbudget. Förespråkare för en grön omställning har under senare år upptäckt att rättvisa kan vara ett medel att nå bred legitimitet, och att det är svårt att få stöd för exempelvis nya vindkraftsparker om kommuner och lokalbefolkning uppfattar sådana exploateringar som orättvisa (Lindvall m.fl., 2024a). I en omfattande meta-analytisk studie fann Bergquist m.fl. (2022) att allmän acceptans utgör en förutsättning för att genomföra ekonomiska och institutionella politiska åtgärder som syftar till att mildra klimatförändringar. Bland alla upplevda faktorer var rättvisa och effektivitet de viktigaste determinanterna för social acceptans av klimatpolicy. I en studie inom FAIRTRANS visade kunskap om klimatförändring förvånande nog en svag relation, medan det fanns en stark koppling till politisk fördelningsrättvisa, såsom fördelningen av subventioner och skatter mellan eller inom specifika samhällsgrupper (Lindvall m.fl., 2024b). Bland de viktigaste resultaten kan nämnas att acceptansen förändras avsevärt med inramningen av rättvisa i policy, som en höjd koldioxidskatt. Upplevd rättvisa spelar en avgörande roll för allmänhetens acceptans speciellt bland dem som är fientligt inställda till skattehöjningar. Om sådana känslor av orättvisa beaktas genom att kompensera grupper som upplevs drabbas oproportionerligt av höjda koldioxidskatter, så möjliggörs en känsla av legitimitet som kan påskynda en effektiv klimatomställning (Lindvall m.fl., 2024b).

Fördelningsrättvisa är därför en stark determinerande faktor för att mildra möjliga konflikter bland stora samhällsgrupper. Då ansvaret för utsläpp är ojämnt fördelat mellan olika grupper i befolkningen, behöver klimatpolitiska åtgärder innefatta kollektiv fördelningsrättvisa, dvs att de som förorsakar störst utsläpp tar ett större ansvar medan de som står för minst utsläpp kompenseras för t.ex. ökade kostnader (Karlsson m.fl., 2024). Ett annat styrmedel för kollektiv fördelningsrättvisa som föreslås genomföras inom ramen för EU:s klimatpolitiska lagstiftningspaket Fit for 55, är den s.k. sociala klimatfonden genom vilken medlemsländerna ska kunna finansiera åtgärder och investeringar för att mildra effekterna av utsläppshandeln på utsatta hushåll och mikroföretag. Här finns likheter med COP 28 och diskussionerna om den fond som ska ersätta skador och förluster i de mest sårbara länderna. En social klimatfond som exempelvis ackumulerar resurser genom förmögenhetsbeskattning och sedan kompenserar låginkomsttagare genom t.ex. stöd för elbilsköp, solpaneler e.d. kan vara ett exempel på klimatpolitik som syftar till kollektiv fördelningsrättvisa. FAIRTRANS tar upp dessa frågor genom att fokusera på samskapande av kunskap och policyer med våra parter i civilsamhället som en strategi för att förebygga motreaktioner som kan blockera en effektiv klimatomställning inom ramen för Parisavtalet, vilket säkerställer att vi inte skjuter över en ohanterbar situation av risker och kostnader till kommande generationer.

Tillsammans med fördelningsrättvisa är processrättvisa och deliberativ demokrati bärande inslag inom forskningsprogrammet FAIRTRANS. Detta behandlas inom ramen för FAIRTRANS i denna rapport och i olika artiklar, rapporter, workshops, klimatmedborgarråd samt kommande manifest. Kunskap och policyutveckling samskapas inom FAIRTRANS genom interaktioner med civilsamhällets organisationer med sammanlagt fem miljoner enskilda medlemmar. Med hjälp av workshops, kunskapsunderlag och dialoger utvecklas successivt en djupare förståelse och samsyn om klimatåtgärder. FAIRTRANS klimatmedborgarråd har samlat 60 deltagare som demografiskt, geografiskt och politiskt speglar Sveriges befolkning, där rättviseaspekter bl.a. kopplas till frågan om CO2-budgetar. Processrättvisa och kommunikativt handlande är även centrala aspekter i ett projekt inom FAIRTRANS som undersöker s.k. 'community climate commons' - lokala klimatgemensamheter (Nässén m.fl., 2024). Dessa definieras som lokalt baserade gemensamheter som utgör grund för mobilisering och gemensamt arbete mot de pågående klimatförändringarna. Dyliga klimatgemensamheter kan utgöra en viktig del i en rörelse för klimatomställning, som komplement till tekniska lösningar och makropolicys, och berör såväl process- som fördelningsrättvisa.

4. Slutsatser

Klimatmålen är liksom en rättvis klimatomställningen normativa mål – mål vi valt och inte någon naturlag. Vi behöver inte ställa om och minska vår klimatpåverkan och vi behöver inte heller göra det på ett rättvist sätt. Forskningsprogrammet FAIRTRANS, inom ramen för vilket denna rapport tagits fram, har liksom internationell och nationell politik, målet att genom forskning och samskapande med forskningsprojektets partners identifiera hur Sverige kan åstadkomma en rättvis klimatomställning. I föreliggande rapport har vi fördjupat oss i rättvisebegreppet och vad det betyder kopplat till klimatomställningen.

Våra slutsatser avseende rättvis klimatomställning kan sammanfattas i följande punkter:

1. De universella och intuitiva rättigheterna innefattar rätt till liv, rätt till vår kropp samt rätt till våra ägodelar. Men utöver detta är rättviseuppfattningar i grunden kontextberoende och kulturellt och samhälleligt skapade. De bottnar i subjektiva och kontextuella värderingar och innebär svåra avvägningar. Ett samhälle förutsätter gemenskaper, gemensam identitet och kollektiv medvetenhet för att kunna fungera. Det är endast i denna kontext rättvisa kan utformas och kollektivt förstås.
2. Klimaträttvisa kan upplevas som mer abstrakt än de rättviseprinciper som utarbetats inom olika filosofiska inriktningar och som haft ett "antropocentriskt" fokus på relationer mellan människor. Det går dock att inom alla filosofiska inriktningar finna stöd för klimaträttvisa genom en verksam klimatpolitik samtidigt som vi har ett individuellt ansvar att minska vår klimatpåverkan för att inte skada våra medmänniskor.
3. När det gäller klimaträttvisa behöver vi en kunskapsbaserad förståelse för att mänskligt välbefinnande förutsätter resiliens i biosfären, dvs klimatsystem och ekosystemtjänster. Biosfärens stabilitet utgör i grunden civilisationens livsuppehållande system, då ekosystemen, oavsett om de har egenvärde, är avgörande för nuvarande och kommande generationers välbefinnande. En utgångspunkt för klimaträttvisa kan vara hur vi på bästa sätt kan bevara och främja biosfärens resiliens, samtidigt som alla människor ska ges möjlighet till hälsa och välbefinnande med säkerställda grundläggande livsbehov. Detta medför svåra avvägningar. Man kan hävda att det är rättvist att fokusera på en rättvis fördelning, fattigdomsbekämpning och övergripande välbefinnande mellan nuvarande befolkningar. Men om kostnaden blir försvagad resiliens av biosfären medför detta ett förlorat möjlighetsfönster för framtida generationer att göra detsamma.
4. Klimaträttvisa innebär därmed att den globala CO2 budgeten inte bör överskridas och att den konsumtionsminskning som detta kan innebära behöver ske bland dagens globala medel- och överklass. För att klimatpolitiken ska kunna få bred acceptans och legitimitet behövs fördelningsrättvisa som innefattar omfördelning kompensatoriska åtgärder för

de länder, samt befolkningsgrupper inom länder, som drabbas mest av klimatomställningen.

5. En genomgripande klimatomställning förutsätter inte enbart acceptans av politiska beslut. Klimatförändringarna påverkar oss alla och det behövs brett folkligt deltagande och aktiva medborgare för att kunna få driv i omställningsprocessen. Processrättvisa och deliberativ demokrati som främjar nya initiativ, aktivt deltagande medborgare och civilsamhälle, inflytande i beslutsprocesser, bred mobilisering och gemensamt handlande framstår som viktiga delar i klimatomställningen. En viktig del i detta kommunikativa handlande är samskapandet av kunskap i samverkan mellan forskar- och civilsamhälle.
6. En "ny berättelse" behöver skapas och spridas av samhällsaktörer inom forskning, politik, kultur och civilsamhälle, som kan visa att klimatomställningen inte bara handlar om pålagor och uppoffringar och inte heller om att göra de redan rika ännu rikare, utan snarare handlar om människans befrielse från en nedbrytande livsstil. En sådan transformation förutsätter att nya trosföreställningar, normer, värderingar, sociala nätverk, gemenskaper, gemensam identitet och kollektiv medvetenhet behöver växa fram.

5. Referenser

- Begum, R.A., Lempert, E., Ali, T.A. m.fl. (2022). Point of Departure and Key Concepts. I: Pörtner m.fl. (eds). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*. WGII. Cambridge University Press.
- Bergquist, M., Nilsson, A., Haring, N., & Jagers, S. C. (2022). Meta-analyses of fifteen determinants of public opinion about climate change taxes and laws. *Nature Climate Change*, 12(3), 235-240.
- Bäckstrand K. (2006). Multi-stakeholder partnerships for sustainable development: rethinking legitimacy, accountability and effectiveness. *Europ environ* 16:290- 306.
- Chaffin BC. 2016. Transformative environmental governance. *Ann Rev Environ Res* 41:399-423.
- Colding, J., Barthel, S., Ljung, R., Eriksson, F. & Sjöberg, S. (2022). Urban Commons and Collective Action to Address Climate Change. *Social Inclusion*, 10 (1), 103-114. <https://doi.org/10.17645/si.v10i1.4862>
- CSRI. (2022). Credit Suisse Research Institute. *Global Wealth Databook*. Zurich: Credit Suisse.
- EASAC 2020. *Towards a sustainable future*. Brussels: European Academies' Science Advisory Council.
- Geels, F., W. (2014). Regime Resistance against Low-Carbon Transitions: Introducing Politics and Power into the Multi-Level Perspective. *Theory, Culture and Society*. 31(5) 21–40
- Gössling, S. (2019). Celebrities, air travel, and social norms, *Annals of Tourism Research*, Volume 79, 2019, 102775. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102775>.
- Habermas, J. (1990/1981). *Kommunikativt handlande*. Göteborg: Daidalos.
- Hahn, T., Morfeldt, J., Höglund, R., Karlsson, M., Fetzer, I. (2024). Estimating countries' additional carbon accountability for closing the mitigation gap based on past and future emissions. Accepted in *Nature Communication*.
- Hickel, J. (2020). The sustainable development index: Measuring the ecological efficiency of human development in the anthropocene. *Ecological Economics*, 167, 106331
- Kabanoff, B. (1991). Equity, equality, power, and conflict. *Ac Man Rev* 16:416-441.
- Karlsson, M., Hildingsson, R. Alfredsson, E., Berg Grimstad, A. & Lindgren, O. (2024). *Klimatpolitiken i Sverige – ett kunskapsunderlag*. FAIRTRANS.
- Lindensjö, Bo. (2004). *Perspektiv på rättvisa*. Göteborg: Daidalos.

Lindvall D, Sörqvist P, Barthel S. (2024a). Overcoming the headwinds: Can policy design shape public acceptance of wind power in Sweden? *Energy Research & Social Science*, Volume 116.

Lindvall, D., Sörqvist, P., Jagers, S., Karlsson, M. Sjöberg, S., Barthel, S. (2024b). The role of Fairness for Accepting stricter Carbon Taxes in Sweden. *Climate*.

Marcuse, H. (1969). *Människans befrielse*. Stockholm: Aldus/Bonniers.

Michalec, A. O., Hayes, E., & Longhurst, J. (2019). Building smart cities, the just way. A critical review of “smart” and “just” initiatives in Bristol, UK. *Sustainable Cities and Society*, 47, 101510.

Nilsson, C., Levin, T., Colding, J., Sjöberg, S., & Barthel, S. (2024). Navigating complexity with the four pillars of social sustainability. *Sustainable Development*. <https://doi.org/10.1002/sd.2982>

Nozick, R. (2019/1974). *Anarki, stat och utopi*. Stockholm: Timbo. (1974)

Nässén, N., Lilja, M., Sjöberg, S., & Colding, J. (2024). Community climate commons for collective climate action. *Sustainable Development*, 1–18. <https://doi.org/10.1002/sd.3227>

Ostrom, E. 1990. *Governing the Commons*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Oxfam Sverige. (2023). *Sveriges väg till en jämlik och rättvis klimatomställning*. Stockholm: Oxfam.

Rawls, J. (1999/1971). *En teori om rättvisa*. Göteborg: Daidalos.

Raworth, K. (2018). *Doughnut Economics*. London: Penguin Random House.

Ringius L et al. 2002. Burden Sharing and Fairness Principles in International Climate Policy. *Int Environ Agree* 2:1–22.

Rockström, J., Gupta, J., Qin, D. et al. Safe and just Earth system boundaries. *Nature* 619, 102–111 (2023). <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06083-8>

Rockström m.fl., (2009). A safe operating space for humanity. *Nature* 461:472-475.

Schumpeter, J. 1942. *Capitalism, Socialism and Democracy*. Harper & Brothers.

Singer, P. (2016/1979). *Praktisk etik*. Stockholm: Thales.

UN. (1987.) *Our common future – Brundtland report*. New York: Oxford University Press.

UN. (2024). United Nations Environment Programme. *Global Resources Outlook 2024: Bend the Trend – Pathways to a liveable planet as resource use spikes*. International Resource Panel.

Walker B et al. 2004. Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecol Soc* 9:5.

Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic books.

Westley m.fl. (2013) A theory of transformative agency in linked social-ecological systems. *Ecol Soc* 18:27.

Wiedmann, T., Lenzen, M., Keysser, L. T., Steinberger, J. K. (2020). Scientists' warning on affluence. *Nature Communications*, 11:3107 | <https://doi.org/10.1038/s41467-020-16941-y>

Williges, K., Meyer, L. H., Steininger, K. W. & Kirchengast, G. Fairness critically conditions the carbon budget allocation across countries. *Glob. Environ. Change* 74, 102481 (2022).

Zimm, C., Mintz-Woo, K., Brutschin, E., Hanger-Kopp, S., Hoffmann, R., Jarmo, K., Kuhn, M., Min, J., Muttarak, R., Riahi, K. & Schinko, T. (2024). Justice considerations in climate research. *Nature Climate Change* 14 (1):22-30. <https://www.nature.com/articles/s41558-023-01869-0>